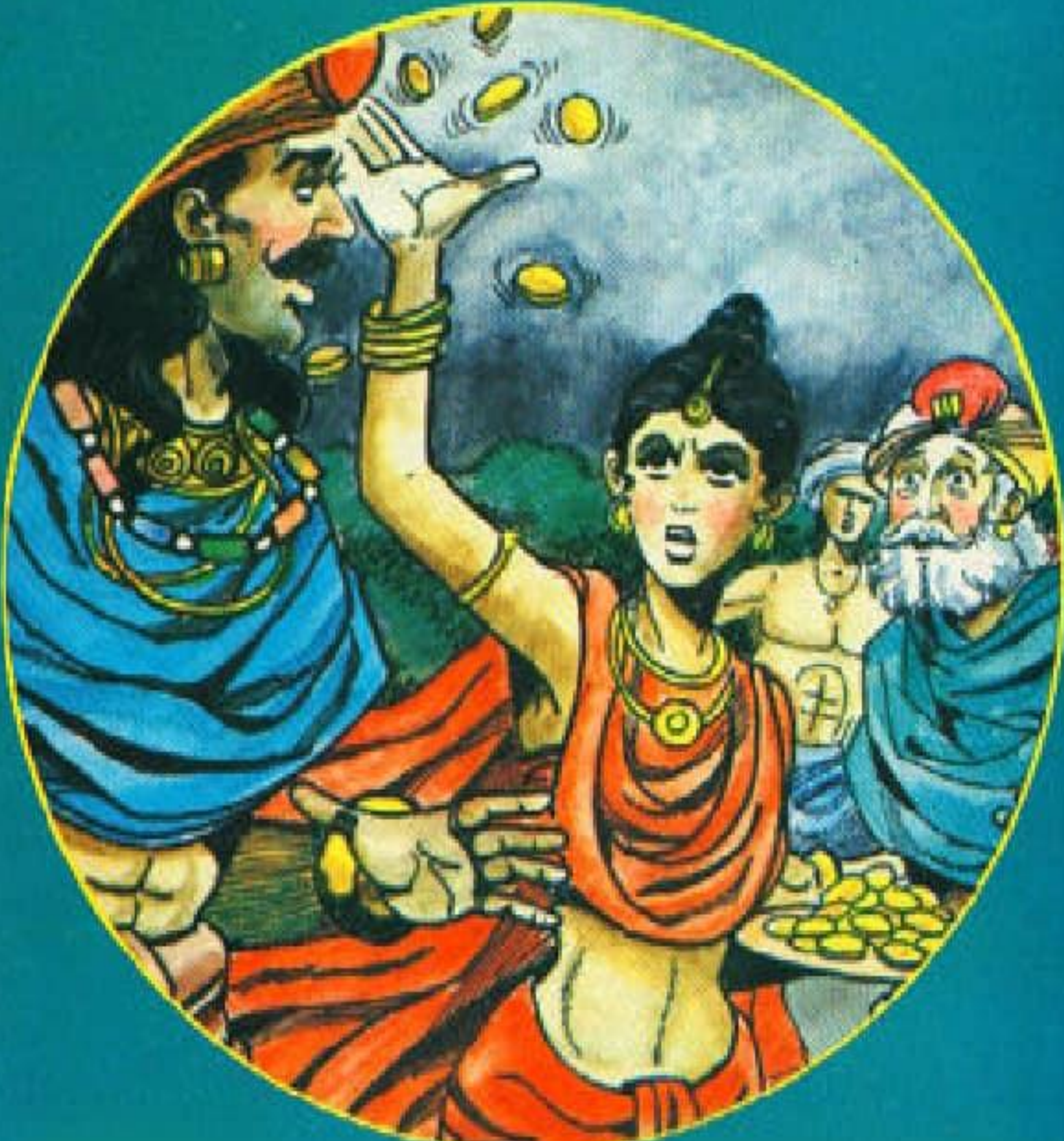
पुरस्कार

चित्र: तापस गुहा

लेखक: जयशंकर प्रसाद

जयशंकर प्रसाद

जयशंकर प्रसाद हे केवळ एक महान हिंदी कवीच नव्हे, तर एक उल्लेखनीय कलाकार, नाटककार आणि कादंबरीकारही होते. त्यांचा जन्म काशी येथील एका श्रीमंत कुटुंबात झाला. प्रसाद हे अत्यंत सौम्य, प्रेमळ आणि मनमिळाऊ व्यक्ती होते. त्यांच्या व्यावहारिक बुद्धिमत्तेमुळे ते सर्वांचे लाडके बनले होते. संवेदनशील असल्याने, सामाजिक तत्त्वांवर प्रश्न विचारणे त्यांच्यासाठी नवीन नव्हते. त्यांनी कोणतेही मत अंतिम मानले नाही. या गुणांमुळे त्यांच्या कथांना साहित्यात एक विशेष स्थान मिळाले आहे. हीच विचारसरणी त्यांच्या *'पुरस्कार'* या कथेतही प्रतिबिंबित होते.

पावसाळयाचे दिवस होते.. आकाशात काळे ढग जमले होते. मेघगर्जना होत होती. जोरदार वारा वाहत होता आणि पावसाचे काही थेंब पडत होते. जयघोषात महाराजांची मिरवणूक दाखल झाली.

आज, कोसल देशात एक कृषी महोत्सव साजरा होत होता.

या दिवशी राजाला एका दिवसासाठी शेतकरी बनावे लागत असे. तो जमिनीचा एक निवडलेला तुकडा नांगरून त्यावर बियाणे पेरत असे.

मूळ मालकाला जमिनीच्या मूल्याच्या चौपट रक्कम दिली जात असे. त्यानंतर ती जमीन राजाची होत असे.

त्या वर्षी मधुलिकेच्या भूमीची निवड झाली. कोसलचे सर्व रहिवासी तिच्या भूमीवर जमले होते.

राजा आपल्या रथातून उतरला. सुंदर मुलींनी मंगलगीते गायली. पंडितांनी मंत्रोच्चार केले. मग राजाने जमीन नांगरायला सुरुवात केली. लोकांनी फुले आणि लाह्या उधळल्या.

कोसलचा हा उत्सव दूरदूरपर्यंत प्रसिद्ध होता.

इतर राज्यांतील लोकही सहभागी होण्यासाठी आले होते. त्या वर्षी मगधचे राजकुमार अरुण आले होते.

नांगरणी झाल्यावर राजाला बियाणे पेरायचे होते. मधुलिका एका तबकात बियाणे घेऊन राजासोबत चालत होती. सर्वजण राजाकडे पाहत होते. पण अरुण मधुलिकाकडे पाहत होता!

राजाने हळूहळू सर्व बिया पेरल्या. तबक रिकामे झाले. राजाने त्यात काही सोन्याची नाणी ठेवली. ही त्या जमिनीची किंमत होती. मधुलिकाने तबकाला वंदन केले.

मग तिने ती नाणी उचलून राजाला परत दिली. ती म्हणाली, “महाराज! ही माझी वडिलोपार्जित जमीन आहे. मी ती तुम्हाला अशीच द्यायला तयार आहे. पण मी ती विकणार नाही.”

हे ऐकून वृद्ध मंत्री ओरडला, "मूर्ख! राजाच्या उपकारांचा अपमान करू नकोस. आजपासून तू राज्याच्या संरक्षणाखाली आहेस. हे तुझे भाग्य समज."

राजाने विचारले, "ही मुलगी कोण आहे?“

"महाराज! ही त्या शूर सिंहमित्राची कन्या आहे, ज्याने वाराणसीच्या युद्धात कोसलला मगधपासून वाचवले होते.“

राजा विचार करू लागला.

मग, काहीही न बोलता तो आपल्या छावणीत परतला.

उत्सव जल्लोषात संपला.

रात्र झाली, पण राजकुमार अरुणला झोप लागत नव्हती. तो घोड्यावर बसून निघाला. भटकता भटकता तो एका वडाच्या झाडाजवळ आला.

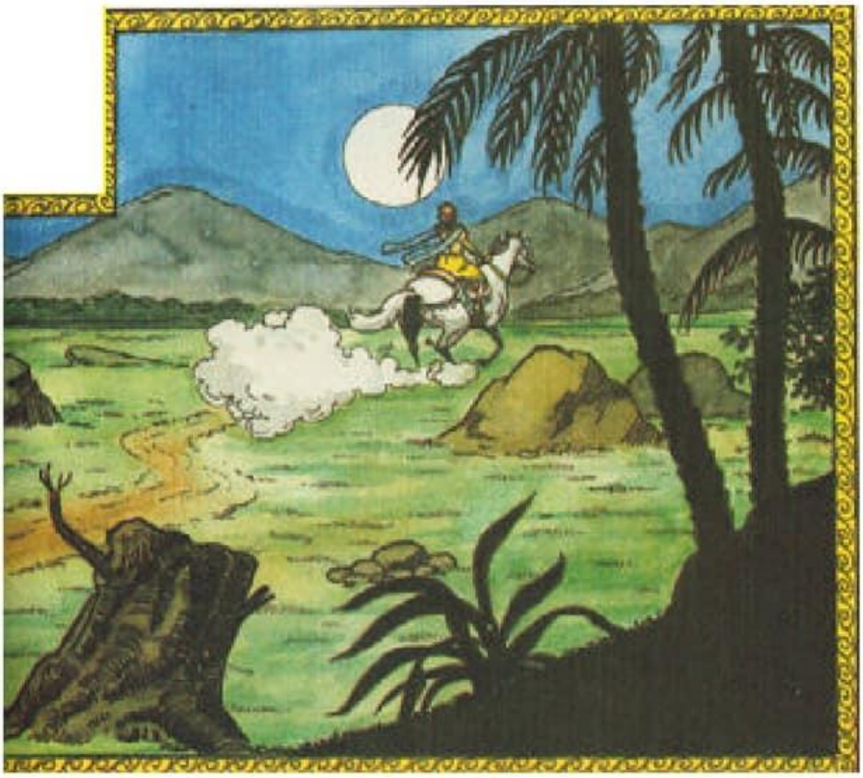
त्या झाडाखाली, मधुलिका हातावर डोके टेकवून झोपली होती. झोपलेली मधुलिका किती सुंदर आणि निरागस दिसत होती! अरुण तिच्याकडे शांतपणे, एकाग्रतेने पाहत राहिला.

अचानक कोकिळेचा आवाज आला. मधुलिका जागी झाली. समोर एका अनोळखी व्यक्तीला पाहून ती उठून बसली.

अरुण म्हणाला, "मी मगधचा राजकुमार आहे. आज सकाळी उत्सवात मी तुम्हाला पाहिले. तेव्हापासून मी तुमच्या शौर्याचा आणि सौंदर्याचा भक्त झालो आहे.“

"राजकुमार, विनोद करू नका. आज मी खूप दुःखी आहे. माझा अपमान करू नका आणि मला एकटे सोडा," असे म्हणून मधुलिका निघून गेली.

राजकुमार जखमी होऊन परत आला. मधुलिका काही वेळ धुळीकडे एकटक पाहत राहिली. तिच्या डोळ्यात अश्रू दाटून आले.

मधुलिकाने मनातल्या मनात आपले आयुष्य नव्याने सुरू करण्याचा निश्चय केला.

आपली जमीन गमावल्यामुळे, मधुलिका दुसऱ्यांच्या शेतात राबू लागली. जे काही मिळेल ते खाऊन ती आपल्या झोपडीत झोपायची.

अशीच तीन वर्षे गेली.

एक हिवाळ्याची रात्र. आकाश ढगांनी भरले होते. अधूनमधून विजा चमकत होत्या. मधुलिका आपल्या झोपडीत थंडीने कुडकुडत बसली होती. आज, खूप दिवसांनी, तिला भूतकाळाची आठवण झाली. राजकुमार अरुणचे प्रेमळ शब्द! आता तिला वाईट वाटले—आपण अरुणचे ऐकायला हवे होते!

तेवढ्यात दारावर थाप पडली. “कोण आहे? एका प्रवाशाला आश्रयाची गरज आहे,” बाहेरून आवाज आला.

दार उघडताच वीज चमकली. मधुलिका ओरडली, “राजकुमार!” तिला पाहून अरुणलाही आश्चर्य वाटले. तो क्षणभर थांबला आणि म्हणाला, “मी एक बंडखोर आहे. मला मगधमधून हद्दपार करण्यात आले आहे. मी कोसलमध्ये राहायला आलो आहे.”

मधुलिका हसून म्हणाली, “तुमचे स्वागत आहे.”

पाऊस थांबला होता. धुक्यातून येणाऱ्या चांदण्यात अरुण आणि मधुलिका वडाच्या झाडाखाली बसले होते. मधुलिका आज खूप आनंदी होती. अरुण सावधपणे बोलत होता.

"मी एक नवीन राज्य स्थापन करेन. मी तुला राणी बनवीन. तुझं माझ्यावर प्रेम आहे, हो ना, मधुलिका?" अरुणने तिचे हात घट्ट धरत विचारले.

मधुलिका आज खूप आनंदी होती. राजकुमार अरुणच्या शेजारी बसून ती आपली सर्व दुःखे विसरली होती. मधुलिका स्वप्नांच्या दुनियेत हरवून गेली होती. तेव्हा अरुण म्हणाला, "तू मला एक नवीन राज्य स्थापन करायला मदत केलीच पाहिजे.“

"तुम्ही जे सांगाल ते मी करीन!" मधुलिका म्हणाली.

आणि अरुण तिला आपली योजना सांगू लागला.

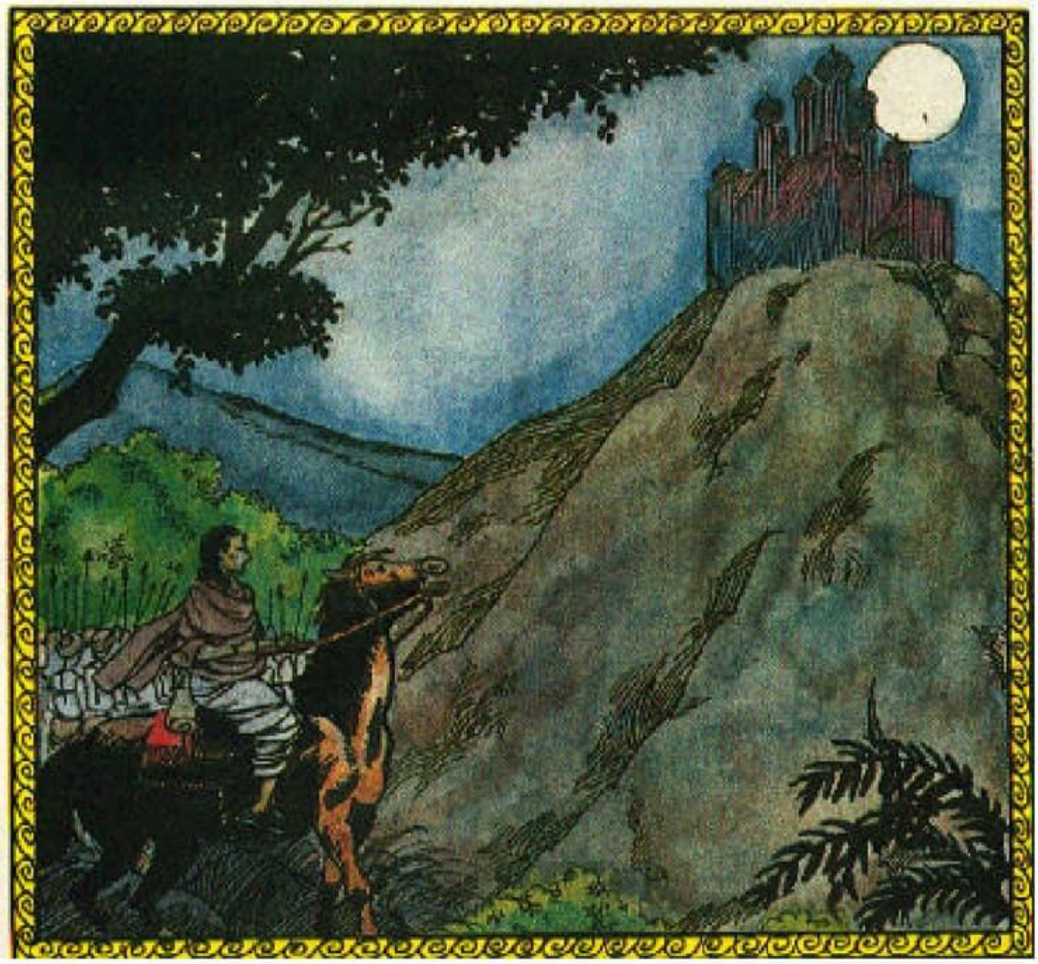
मधुलिका राजाला भेटायला त्याच्या महालात गेली. त्याला वंदन करून ती म्हणाली, "देव, तीन वर्षे झाली! माझी जमीन शेतीसाठी घेतली गेली होती."

"तर तू तिची किंमत विचारायला आली आहेस. सांग, तुला काय पाहिजे?"

"मला किल्ल्याच्या दक्षिणेकडील नाल्याजवळ, माझ्या शेताएवढी जमीन हवी आहे."

राजाने होकार दिला.

किल्ल्याच्या दक्षिणेकडील नाल्याजवळील जमिनीला लष्करी महत्त्व होते. तिथे सैनिक किल्ल्याचे रक्षण करत असत. मधुलिकाला जमीन मिळाल्यानंतर, सैनिकांना हटवण्यात आले.

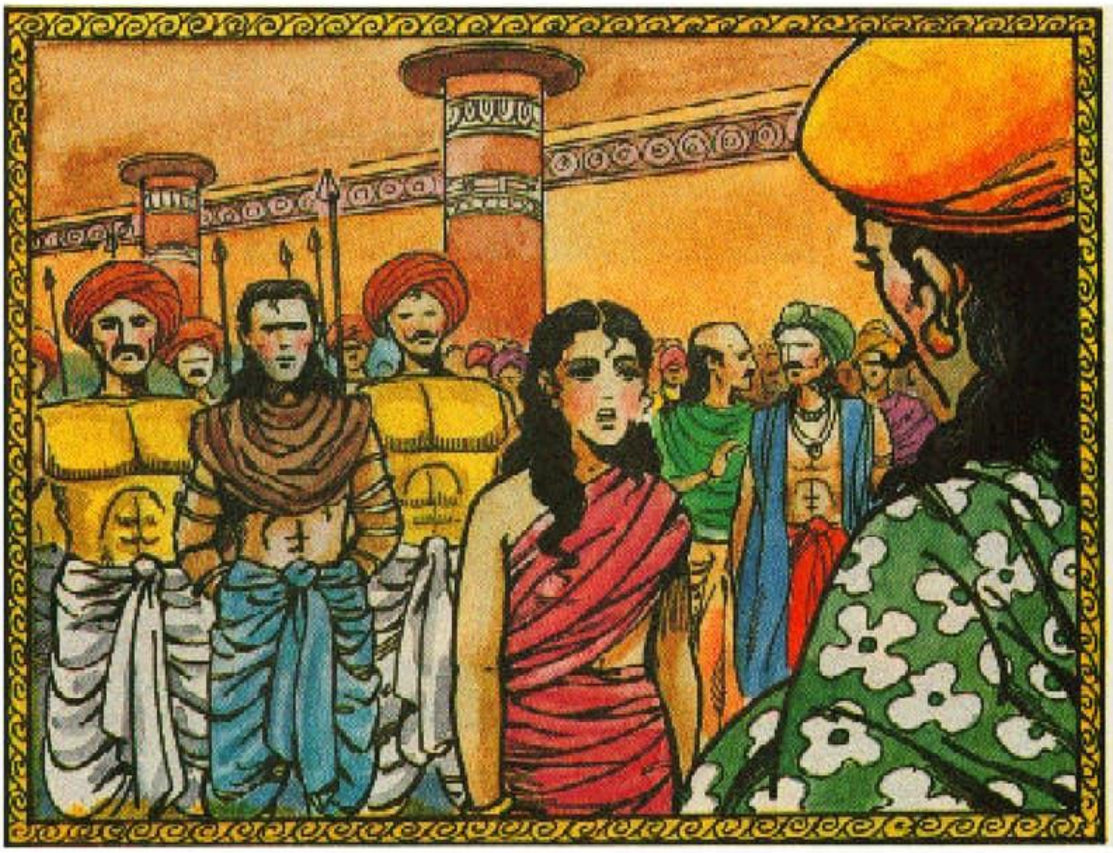
अरुण आपल्या सैन्यासह एका घनदाट जंगलात लपला. तिथून राजाच्या किल्ल्यावर हल्ला करायचा हा त्याचा बेत होता.

मधुलिकाच्या मनाने तिला दोषी ठरवले. "माझ्या वडिलांनी कोसलला वाचवले. त्यांची मुलगी असून मी शत्रूला मदत करत आहे. नाही, कधीच नाही!"

असा विचार करून ती इकडेतिकडे धावू लागली. कोसलचा सेनापती आपल्या सैन्यासह पुढे आला. ती त्याच्या पाया पडली आणि म्हणाली, "आज रात्री किल्ल्यावर हल्ला होईल. दरोडेखोर दक्षिणेकडील नाल्याकडून येतील. लवकर काहीतरी करा.“

सैनिक दक्षिणेकडील नाल्याच्या दिशेने धावले.

हल्ल्याची तयारी करत असताना अरुण पकडला गेला.

अशाप्रकारे, त्याची योजना अयशस्वी झाली. त्याला कैदी बनवण्यात आले. राजाने त्याला मृत्युदंडाची शिक्षा सुनावली.

मग मधुलिकाला बोलावण्यात आले. ती आली आणि एखाद्या वेड्या बाईसारखी तिथे उभी राहिली. राजा म्हणाला, "मधुलिका, तुला जे काही बक्षीस हवे असेल ते माग.“

"मलाही मृत्यूदंडच दिला पाहिजे!" ती म्हणाली आणि ती कैदी अरुणच्या शेजारी उभी राहिली.